

БІЛОБОЖНИЦЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

ЦАРИК Л.¹, ЦАРИК В.²

¹Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

²Тернопільський обласний гідрометеорологічний центр

У статті розглянуто конфігурацію та структуру населених пунктів Білобожницької територіальної громади Чортківського адміністративного району Тернопільщини. Відмічено територіальну розосередженість сільських рад, відстань між крайніми поселеннями перевищує 30 км, невпорядкованість частини доріг з асфальтним покриттям, що ускладнює процеси надання адміністративних послуг громадянам. Однак вигідне транспортно-географічне положення адміністративного центру і інших населених пунктів мають сприятливу логістику з суміжними громадами, господарськими центрами краю. Проаналізовано структуру земельних угідь, яка є вкрай розбалансованою із-за високої частки орних земель, і низької частки угідь під природною рослинністю. Запропоновано оптимізаційну модель природокористування і охорони природи в межах громади.

Ключові слова: територіальна громада, просторова організація, природокористування, охорона природи.

До складу територіальної громади входять 18 сільських населених пунктів з підпорядкованими їм територіями площею 269,8 км² та загальною чисельністю населення 10 818 осіб. Найбільші за чисельністю є населені пункти: с. Білобожниця, Джурин, Буданів, Косів, Звиняч, Полівці (рис. 1). Транспортно-географічне положення громади є сприятливим. Територією громади проходять автодороги Чортків-Білобожниця – Джурин - Бучач; Білобожниця – Косів - Буданів – Терехівля; а також залізнична колія на відтинку Чортків - Білобожниця – Джурин - Бучач з відповідними станціями у Білобожниці і Джурині. Через автостанцію Білобожниця проходять автобуси сполученням на Бучач, Тернопіль, Кам'янець-Подільський, Івано-Франківськ, Львів. Відстань до Тернополя 74,3 км, відстань до Чорткова 10 км по прямій.

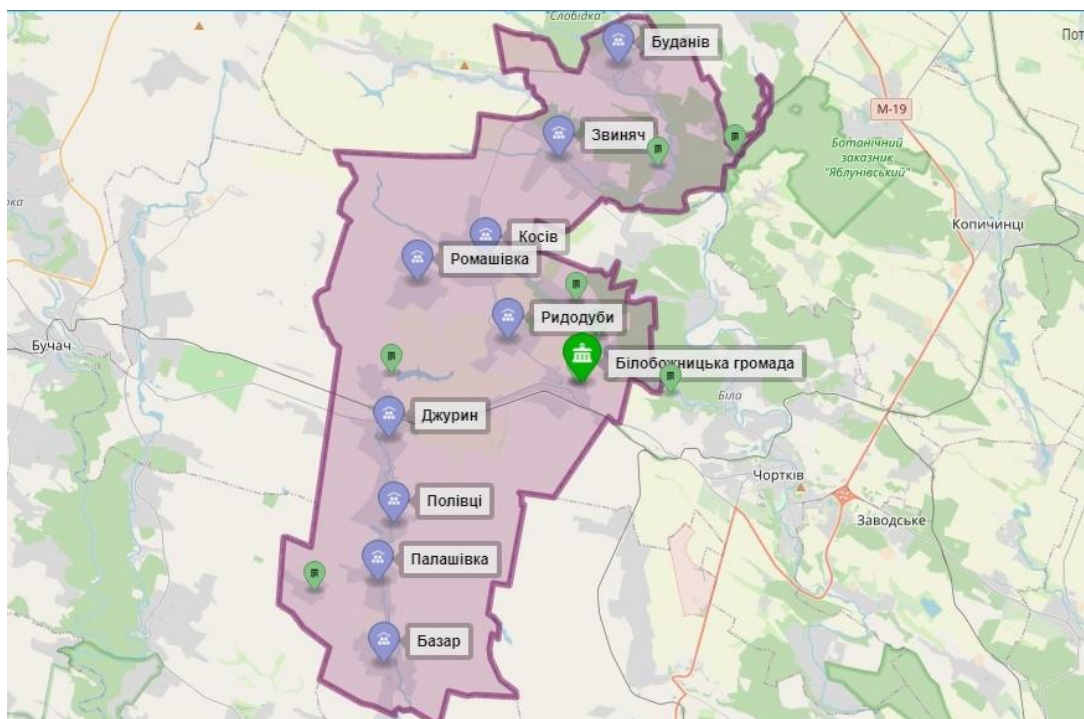

Рис.1. Білобожницька територіальна громада

Село Білобожниця є центром територіальної громади. Перша письмова згадка датується 1453 роком: село згадане в «Актах гродських і земських Галицьких». Документи Галицького намісництва свідчать, що у XVI–XIX ст. Білобожниця мала статус містечка і свій герб. У старих церковних книгах залишилися записи, що свідчать про наявність у Білобожниці у XVIII ст. трьох церков: святого Миколая, Преображення і святого Михаїла.

Нині у населеному пункті працюють школа (від 1934 р.), дитячий садочок «Дзвіночок» (від 1956 р.); Будинок культури (від 1986 р.); аптека, протитуберкульозний диспансер (від 1958 р.), амбулаторія загальної практики та сімейної медицини, бібліотека, відділення Ощадбанку, СТО, автозаправка, ПАП «Білобожницьке», ПП «Господар», комбикормовий завод, залізнична станція, торгові заклади і заклади громадського харчування, діє центр для надання адміністративних послуг.

Рис. 2. Костел святих апостолів Петра і Павла і церква Преображення Господнього УГКЦ

Територіальна громада має істотну площу і не зовсім вдалу конфігурацію, витягнуту в сторону с. Базар на 16 км, в сторону с. Буданів на 15 км. Відстань між крайніми населеними пунктами понад 30 кілометрів. Не в кращому стані знаходиться автодорожнє покриття на відтинку Джурин-Базар та Білобожниця-Буданів, не штуровані виїзди з польових доріг на асфальтовані траси. Ще гірша ситуація з вуличним покриттям в межах населених пунктів.

Стосовно структури земельних угідь варто зауважити, що частка земель сільськогосподарського призначення складає 84,4%. Цей показник засвідчує високий ступінь сільськогосподарського освоєння території. Розораність земельних угідь громади є теж високою і складає 72,4%. Залісненість території громади складає близько 10%, під забудованими землями зайнято 5% території. Структура земельних угідь в громаді є розбалансованою (табл. 1). Надмірно високою є частка орних земель, що сприяє розвитку деградаційних процесів (ерозії, забруднення, засолення, дегуміфікації, порушення механічної структури ґрунту) і продукуванню орними землями парникових газів [8]. Водночас низькою є частка лісових угідь. Якщо пересічна лісистість Тернопільської області складає 15%, то в межах громади вона у 1,5 рази є меншою. А це за умови пересіченого рельєфу, домінування значної площі схилених місцевостей зі змитими і малопродуктивними ґрунтами. Ліси, які є багатофункціональними екосистемами, які не тільки асимілюють парникові гази, а й є складовими ресурсів деревини, грибів, ягід, природних рекреаційних, оздоровчих тощо. Надзвичайно важлива роль лісів у відновленні запасів підземних вод, зооресурсів, відновленню процесів ґрунтоутворення, захисту полів від суховіїв. Особливо низькою є частка лісових угідь у межах Джуринської, Полівецької, Палашівської, Базарської сільських рад [1], на землях яких зростали лісочки і гайки і закладались лісові ділянки в недалекому минулому. Перспективними є заплавні ліси у долинах річок, а також посадки лісополос вздовж доріг і меліоративних каналів.

Агровиробнича діяльність в межах територіальної громади, окрім високих соціально-економічних показників, чинить значний негативний екологічний вплив. Зокрема провідні фермерські господарства громади щорічно використовують десятки тис. тон хімічних засобів захисту рослин. А співвідношення обсягів внесення органічних і мінеральних добрив коливається в межах 1:20. В результаті спостерігаємо істотне забруднення поверхневих і підземних вод, високий вміст нітратів, фосфатів у сільськогосподарській продукції

**Площі сільськогосподарських земель
Білобожницької територіальної громади, км² [3]**

Адміністративні одиниці	Сільськогоспо- дарські землі, всього	Сільськогосподарські угіддя					Інші сільськогоспо- дарські землі**
		всього	Рілля та перелоги	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища	
Білобожницька сільська громада	229,67	224,44	197,00	0,94	3,47	23,03	5,23

Запропонована модель ландшафтно-екологічної оптимізація території Білобожницької громади відбуватиметься шляхом принципів змін структури землекористування та створення низки заповідних об'єктів. Внаслідок реалізації запропонованої моделі площа лісовкритих земель в територіальній громаді зростатиме до 15-20% . Частку орних земель варто скоротити мінімум на 10-15%, збільшивши відповідно частку луків, пасовищ і сіножатей, а також частку земель під садами і ягідними культурами [7].

Стосовно діючих і перспективних заповідних об'єктів. Із діючих заповідних об'єктів переважають гідрологічні пам'ятки природи: система окультурених джерел «Червона криниця» у с. Базар; джерела «Дзрудло» і «Прало» у Джурині, ботанічні і зоологічна пам'ятки природи на околицях Буданова, с. Косів.

Стосовно нових заповідних територій, ними мають стати витoki річок і потічків, виходи джерельних вод, цікаві відслонення в межах річкових долин, схилів місцевості, які виконують функцію своєрідних сховищ для багатьох регіонально рідкісних видів рослин і тварин, внаслідок розорювання вододільних місцевостей (Базарська лучно-степова ділянка на лівобережжі р. Джурин). Заповідний статус мають отримати стави, орієнтовані на регулювання водного режиму малих річок (Джуринсько-Слобідський, Полівецький) на р. Джурин (рис. 3). Перспективні і діючі заповідні об'єкти формуватимуть основу локальної екомережі, яка становитиме екологічний каркас території громади, вписуючись в екомережу адміністративного району і обласну [6].

Рис. 3. Стави у с. Джуринська Слобідка і с. Полівці

Без сумніву відновленню підлягають тваринницькі ферми у межах сільськогосподарських підприємств. Це дало б змогу збільшити внесення на поля органічних добрив, відновити традиційні сівозміни з вирощуванням кормових культур, збільшити частку зайнятих у сільському господарстві, зменшити відтоки населення за межі територіальної громади

Проведення оптимізаційних заходів сприятиме зростанню частки земель під природними угіддями з 21,3% до 40%. Реалізувати такий підхід потрібно впродовж певного періоду часу, змінивши цільове призначення земель та організувавши їх ландшафтно-адаптоване використання. Оптимізаційні заходи передбачають не лише покращання якості довкілля і природних умов проживання населення, а й формування екологічно безпечної системи природокористування [4], та відновленню частини природних ландшафтів, що передбачено передумовами входження України до Європейського Союзу.

Література:

1. Бакало О., Царик Л., Царик П. Трансформація геоекологічних процесів басейну річки Джурин. Монографія. Видання доповнене і перероблене. Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2020. 174 с.
2. Заблоцький Б. Проблеми обліку кількості земель територіальних громад Тернопільської області. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства, №5 (випуск 5), 2021, С. 22-26.
3. Заблоцький Б., Гавришок Б., Дем'янчук П. Облік площ земель сільськогосподарського призначення територіальних громад тернопільської області: джерела, повнота та репрезентативність інформації. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. 2022. №2. С. 76-83. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.22.2.10>
4. Організація сільськогосподарського використання земель на ландшафтно-екологічній основі. Заг. ред. проф. Казьміра. Львів: СПОЛОМ, 2009. 254 с.
5. Польовий А., Божко Л. Моделювання динаміки емісії парникових газів (CO₂, N₂O) із ґрунтів агроєкосистем. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Геологія, географія, екологія». Випуск 54, 2021. С. 329-344.
6. Царик Л., Ковальчук І., Царик П. Засади, проблеми і перспективи реалізації екомережевого підходу до оптимізації природокористування і охорони природи Подільського регіону України. Наукові записки ТНПУ. Серія географія. 2022, №1. С. 196-209.
7. Царик Л., Кузик І. Геоекологічна оцінка структури землекористування Тернопільської міської об'єднаної територіальної громади. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Екологія. Випуск 23. С. 30-40. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4259-2020-23-03>
8. Царик Л.П., Царик П.Л., Янковська Л.В., Кузик І.Р. Оцінка викидів парникових газів земельними угіддями Тернопільської міської територіальної громади. Scientific Collection «InterConf», with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «International scientific discussion: problems, tasks and prospects» (February 19-20, 2022). Brighton, Great Britain: A.C.M. Webb Publishing Co Ltd., 2022. С. 697-705. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2022.079>
9. Ljubomyr P. Tsaryk, Ivan P. Kovalchuk, Petro L. Tsaryk, Bogdan S. Zhdaniuk, Ihor R. Kuzyk. (2020). Basin systems of small rivers of Western Podillya: state, change tendencies, perspectives of nature management and nature protection optimization. Journal of Geology, Geography and Geoecology, 29.(3), 606-620. doi: [10.15421/112055](https://doi.org/10.15421/112055).
10. <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4586> - Білобожницька територіальна громада

Summary:

Lyubomyr Tsaryk, Volodymyr Tsaryk. BILOBOZHNYTSKA TERRITORIAL COMMUNITY: FEATURES OF SPATIAL ORGANIZATION AND LAND USE.

The publication considers the configuration and structure of settlements of Bilobozhnytsia territorial community of the Chortkiv district Ternopil region. In particular, the territorial dispersion of village councils is noted, the distance between the outermost settlements exceeds 30 km, the disorder of some asphalt roads, which complicates the process of providing administrative services to citizens. However, the favorable transport and geographical location of the administrative center and other settlements have favorable logistics with neighboring communities, economic centers of the region. The structure of land is analyzed, which is extremely unbalanced due to the high proportion of arable land and the low proportion of land under natural vegetation. The optimization model of nature use and nature protection within the community is proposed.

Key words: territorial community, spatial organization, nature management, nature protection.